

Etkinlikler - Voyvoda Caddesi Toplantıları 2004-2005

Küreselleşmede İki Dönem: Benzerlikler, Farklılıklar, Sonuçlar

Taner Berksoy

Bugünün dünyası küreselleşmeyle simgelenir; hatta kimi zaman küreselleşmenin çok yoğun olduğu, çok hızlı geliştiği söylenir. Dahası, genelde sanki dünya ekonomisinde ilk kez böyle bir şey oluyormuş, dünya ekonomisi şimdiye kadar benzeri olmayan bir süreçten geçiyormuş gibi düşünceler de vardır. Yakın zamanda, iktisat tarihçileri bunun böyle olmadığını, benzer eğilimlerin daha önce de var olduğunu söylemeye başladılar. 19. yüzyılın son çeyreğinde ve 20. yüzyılın ilk 15 yılında, yani I. Dünya Savaşı öncesi dönemde –tabii daha önceden hazırlık koşullarının da tamamlanması kaydıyla– bugün formel olarak küreselleşmeyi tanımladığımız kriterlere gayet uygun, "1. dalga küreselleşme" olarak adlandırdığımız bir süreç yaşandı. Buna bağlı olarak, dünya ekonomisinde 1970'li yıllarda ipuçları ortaya çıkan, daha sonra da hızlanarak bugüne kadar devam eden sürece de "2. dalga küreselleşme" diyoruz.

Formel kriterler açısından bakıldığında, benzer bir sürecin tekrar yaşandığını söylememiz mümkündür. Ancak temel kriterler açısından benzeşme var gibi görünse de ayrıntısına indiğinizde ciddi sayılabilecek farklılıklar vardır. Küreselleşme dinamiğinin öngördüğü, daha doğrusu dünyayı götürmeyi düşündüğü hemen bütün eğilimler I. Dünya Savaşı ile birlikte ters döner, iki savaş arası dönemde neredeyse tamamen ters bir süreç yaşanır. Ülkelerin yavaş yavaş uluslararası ilişkiler açısından koptuğu, kendi içine kapandığı bir dönem başlar. Küreselleşme tersi bu süreç II. Dünya Savaşı sonrasında 70'li yılların ortasına kadar değişen dozlarda devam eder.

Eğer iki küreselleşme sürecinin birbirine benzediğini düşünürsek, ilanihaye gidecek iyi bir süreç olduğu düşünülürken tersine döner ve çok da olumlu sonuçlar doğurmayan önceki dönemin bu kez de benzer sonuçlarla tekrarlanması olasılığı olup olmadığını, sürecin tekrar tersine dönebileceğini düşünme imkânı olup olmadığını sorgulamamız gerekir. Bunun, küreselleşmenin çok yeni ortaya çıktığını ve sanki sonsuza kadar ve giderek derinleşip, yayılarak devam edeceğini düşünen kökten küreselleşmecilerin pek hoşuna gidecek bir sorgulama olmayacağını da baştan kaydetmemiz gerekir.

Bugün küreselleşme ile ilgili çalışmaların çoğunda, dört noktada dünya ekonomisinin entegre olduğu ve bu entegrasyonun hızla genişlediği söylenir. Bunlardan birisi olan uluslararası ticaret belli dönemlerde birden yoğunlaşır ve GSMH'ya oranla çok yüksek düzeylere çıkar. Bunu küreselleşen dünya ekonomisinin bir işareti olarak kabul ederiz. İkincisi, uluslararası sermaye hareketlerinin, uluslararası yatırımların yoğunlaşmasıdır. Üçüncü nokta insan hareketlerinin yoğunlaşmasıdır ki bunun bir boyutu göçtür. Dördüncüsü iktisat teorisiyle ilgili bir konudur. Mallar ve üretim faktörleri serbestçe hareket ederse ülkeler arasında mal fiyatlarının ve faktör fiyatlarının yakınsaması, coğrafi yer değiştirme sonucu faktör fiyatları dediğimiz kazançların eşitlenmesi öngörülür. Küreselleşmeden de teorik olarak esas beklenen budur.

Ticaret cephesini incelediğimizde 1400-1500'lerden itibaren hemen tamamen tarımsal, içine kapalı, zaman zaman birbirleriyle ticaret yapan ama bunun fazla yoğun olmadığı, kendine yeterli koşulları içinde yaşayan insan toplulukları karşımıza çıkar. Tarımsal kazanç imkânlarıyla tarım dışı olanlar arasında zaman içinde gerginlikler başlar. İlk kırılma noktası, formel olarak 17. yüzyıl sonunda başladığını kabul ettiğimiz sanayi devrimidir. Bugünkü anlamda kabul edeceğimiz uluslararası ticaret hacmi o yıllarda söz konusu değildir.

Uluslararası ticaret sanayi devrimiyle birlikte hızlanır. Hızlanmanın iki temel nedeni olduğunu düşünürüz. Birincisi, sanayi üretimi için gerekli olan girdilerin teminidir. İkinci olarak bu girdileri kullanarak üretilen malların satılması gereğidir. Her iki gereksinime neticede ticaret yoğunlaşması yararır. Uluslararası ticaretin küreselleşme bağlamında önemli yönü, pazarlar bu şekilde entegre edilecekse, ticaret üzerinde kısıt olmaması gereğidir. O dönemin ilk sanayileşen ülkesi, baştan itibaren giderek artan dozda dünyanın hegemonu olan Britanya'da üretim faaliyeti olarak ticaretten sanayiye dönüş yaşanır. Bu da içerdeki gelir dağılımını sanayi lehine dönüştürmeye başlar. İngiltere'de toprak dağılımı da çok katıdır. Tarımsal üreticiler uzun süre ticaretin serbestleşmesini engellemeye çalışırlar. Çünkü serbest ticaret olduğu takdirde ithal edecekleri tarım malları mallar içerideki tarım rejimini tehdit eder hale gelecektir.

Bir taraftan da sanayi burjuvazisi gelişir. Sanayi iş gücü ihtiyacını tarımsal alanlarda çalışanlardan karşılar. Ücret politikası buna göre belirlenir. Eğer sanayi, çalışanlarına kendi ürünlerini satın alabilecek kadar satın alma gücü aktaramazsa (ücret ödemesi) kendi iç pazarında yaşaması mümkün olmaz. Çünkü sonuçta üretilenin alıcısı kendi çalışanlarıdır. İçeride tarım fiyatları yüksek tutulunca sanayi işçilerinin yaşayabilmeleri, kendilerini yeniden üretebilmeleri için gerekli ücretler de yüksek olur. Sanayi burjuvazisi İngiltere'de giderek ticaretin serbestleşmesini savunur. 1800'lerin son çeyreğinde başlayan küreselleşmenin ilk dinamiği burada aranabilir: Hegemon ülkenin kendi içindeki siyasi çekişmeler neticede serbest ticaretin yolunu açar. Daha önce egemen olan merkantilist düşünceye göre, ithal etmek en büyük günahdır; mümkün olduğunca fazla satın mümkün olduğunca az almak söz konusudur. İkisi arasındaki denge sizin lehinize olunca bir yerde

bir dengesizlik yaratıyorsunuz ve karşı taraf bunu size altınla ödeyecek demektir. Bu altının birikmesi de zenginliğin işaretidir. Oysa bugünden bakınca bu, ekonomiyi gerileten, büyümeyi engelleyen bir süreçtir. Merkantilist dizginleme, ortaya çıkan dinamik bir sanayici sınıfını rahatsız edecektir.

İki küreselleşme dönemi arasındaki önemli farklardan biri, zihniyet farkıdır. Birinci dönemin zihniyet dönüşümü, İngiltere'de sanayi devriminin getirdiği– sanayi burjuvazisinin kendi pazar arayışıyla serbest ticareti istemesidir. Dönemin iktisatçıları da kendi isteklerine meşruiyet kazandıracak teorik çalışmalar yapıp serbest ticaretin "erdemini" üzerine yazıp çizmeye başlarlar. Bu, iki sonuç doğurur: İngiltere'de ticarete tarım üzerindeki korumanın kaldırılmasıyla ticaret serbestleştirilmiş olur. Pazar olarak yakın alanda Kıta Avrupa'sı vardır, uzak alanda da sömürgeleriyle serbest ticaret yapar. Hammadde ticareti serbestleşince, düşük gümrükle ve ucuz alıp kullanma imkânları vardır. Kendileri de mümkün olduğunca korumasız ihracat yaparlar. Bu, giderek Avrupa'ya ve Amerika'ya da yerleşip, yayılan bir görüş haline gelir. Britanya'da toplam ticaretin kendi milli gelirine oranı 1870'te % 41, 1910'da % 44'tür, 90'larda ise % 60'lara çıkar. Bu oran daha kapalı olan Fransa'da 1870'te % 33, 1910'da % 35'ken 90'larda %40'ın üstüne çıkar; Almanya'da başlangıçta % 37 iken 30 sene içinde % 40'a, Japonya'da % 10 iken 30 sene sonra % 30'a çıkar.

Bugün de ülkelerin toplam ticaret hacimlerinin kendi GSMH'larına oranları % 40-60 arasında değişmektedir. İlk ivme ticaret bağlamında 1870'lerde başlamış, zaten ülkeler bu dönemde ticaretin ağırlığını %30-40 aralığına çıkarmışlardır. Bugün de ekonomik anlamda bakınca küreselleşmenin en önemli kriterlerinden biri, uluslararası serbest ticaretin gittikçe yaygınlaşması ve yoğunlaşmasıdır. Demek ki yüzeysel olarak bakarsak 1870'lerle 1913-1914 arası gerçekleştiğini düşündüğümüz 1. dalga küreselleşmeyle bugünkü sürecin ticaret akımları açısından çok farklı olmadığını söyleyebiliriz. Ancak bunu söyleyebilmemiz için görüş açımızın oldukça yüzeysel olması gerektiğini ifade etmeliyim. Ticaretin niteliği ve içeriği gibi ayrıntılara inildiğinde, arada bazı farklar olduğu görülür.

Bugün ticaret biraz daha yoğun, ama karakter olarak farklıdır. 1. dalga küreselleşmede uluslararası ticaretin endüstriler arası ticaret şeklinde olduğunu, yani bir sanayi ile bir başkasının ürünlerinin el değiştirdiğini görürüz. Bu, o dönemin düşüncesine uygun bir uzmanlaşma deseni de getirir. Kim hangi alanda daha verimli üretiyor ise o alanda üretim yapacak, bu şekilde bu malların karşılıklı ticareti gerçekleştirilecektir. Bu desende Kuzey ülkeleri daha sermaye-yoğun, daha sanayi ürünü niteliğindeki ürünleri üretirken, Güney ülkeleri daha çok emek-yoğun, tarımsal ya da birincil madde nitelikli mal üreten ve bunların ticaretini yapan ülkeler konumundadır. Sanayi sektörüyle tarım arasında bir mal değiş tokuşu söz konusudur. Bugünün dünyasındaki uluslararası ticarete baktığımızda, bunun radikal ölçüde değiştiğini görüyoruz. Kuşkusuz, yine endüstriler arası ticaret, yoğun biçimde farklı endüstrilerin mallarının el değiştirdiği bir ticaret hacmi bugün de vardır. Ama bugün gelişmiş ülkelerin kendi aralarındaki ticaret çok hızlı gelişmiş, niteliği de endüstriler arası ticarettten endüstri içi ticarete doğru kaymıştır. Bu, küreselleşmenin ne kadar yaygın olduğuyla ilgili bir kriter olarak düşünülebilir. Öte yandan, gelişmiş ülkeler arasında daha çok endüstri içi ticaretin söz konusu olması, aynı endüstri içerisinde farklı nitelikli malların el değiştirmesi, günümüzdeki küreselleşmenin önemli özelliklerinden de birisidir. Bu değişimin ilginç bir de sonucu olmuş, uluslararası uzmanlaşma deseni değişmiştir. Eskiden endüstriler arası uzmanlaşma varken, bugün uzmanlaşma ürünler üzerine yoğunlaşmış durumdadır. Bunun küreselleşme dinamiğini uyaran etkenlerle de bağı vardır.

1. dalgaya döndüğümüzde, ticaretin önündeki engellerin tamamı insanlar tarafından ortaya konan engeller değildir. Ticaret sürecinin ortaya çıkardığı engeller de söz konusudur. Ülkeler arasında mallar taşınacağı için, ulaşım yolları, ulaşım maliyetleri, ticaretle ilgili enformasyonun akışı ve maliyetleri çok önemlidir. Tüm bunlar uygun koşullarda (maliyetlerde) sağlanmadığı takdirde, zaten malların ülkeler arasında dolaşımının fazla bir hacim kazanması olanağı yoktur. O bakımdan 1. dalganın uyarıcılarının neler olduğunu özellikle ticaret yönünden incelerken, bu noktalara bakılması gerekir. Küreselleşme sürecinin 1870'lerde başlamasının, ulaşım yollarının önceki 50 yılda gelişmiş olmasıyla çok yakından ilgisi vardır. Amerika'nın keşfi, Güney Afrika'nın gemilerle dönülmesi süreç içinde İpek Yolunu fiilen ortadan kaldırdı, yepyeni ulaşım yolları açtı. İkincisi, büyük tekneler ve arkasından gelen buharlı gemilerle ulaşım teknolojisinde ciddi bir değişime yaşanmaktadır. Sonuçta, 1850-1910 arasında ulaşım maliyetleri % 80 oranında düşer. Daha kısa ticaret yolları ortaya çıkar, yeni teknolojiyle ulaşım daha hızlı yapılır, daha önce dört ayda geçilen okyanus, 20. yüzyıl başında 40 günde geçilebilmektedir.

Enformasyon açısından da, biraz sıkıntılı olmakla beraber bir ilerleme vardır. Bu dönemde okyanusun altına haberleşme kablolarının döşenmesi haberleşmeyi eski standartlara kıyasla fevkalade hızlandırır. Ama netice itibarıyla telgrafla haberleşilmektedir. Bugünkü küreselleşmeyle ilk dönem arasındaki önemli farklardan birisi de buradadır. Ulaşımın uyarıcı katkısı açısından karşılaştırsak esas ivme birinci küreselleşme dönemine aittir. İkinci dönemde uçağın kullanılmasına bağlı olarak hız biraz daha artmıştır. Maliyet de düşmüş olmakla beraber, bir anda hacimli bir düşme sağlanma olasılığı artık yoktur. Ulaşım yollarında da büyük bir farklılaşma gerçekleşmez. Asıl radikal değişime, enformasyon akışındaki, geri planda teknolojik gelişmeye bağlı olan baş döndürücü hızlanmadır. Mikroelektronikğin sanayide kullanılmaya başlamasıyla birlikte haberleşme fevkalade hızlanmış ve yaygınlaşmış vaziyettedir.

Son dönemde iletişim ve enformasyon akışındaki başdöndürücü hızlanma küreselleşme deyimine en doğru yüklemeyi yapan özelliğidir. Diyelim iktisadi sınırlarınız kapalı; üretimi kendi kapasitenizle, koruduğunuz alan içinde yapacaksınız. Böyle bir durumda karar verecek olan kişi, en fazla, örneğin Edirne'den Ardahan'a bakar ve bu alandaki bilgi ve enformasyona göre karar alır, ekonomide de buna göre yapılır. Bu düzlem boyutunda karar verme olgusudur. Bugün haberleşme ve iletişim teknolojisinin gelişmesiyle artık dünyanın her yerindeki her şey bilinebilmektedir. Başka bir deyişle bilgilene tam anlamıyla küreselleşmiştir. Devrim niteliğindeki bu gelişme küresel boyut üzerinde karar alabilme imkânını da beraberinde getirmiştir. Kararlar küresel düzlemde alınmakta, ekonomiler buna göre yapılmaktadır. İkinci Dalga küreselleşmenin en önemli farklılıklarından birisi budur.

Teknolojik gelişmeyle bağlantılı bir diğer gelişme, bugünün teknolojilerinin ürünleri ve üretim süreçlerini parçalayabilme olanağı yaratmasıdır. Farklı parçaları farklı üretim lokasyonlarında üretip, sonra bambaşka bir yerde bir araya getirerek nihai ürünü üretmek ve bu ürünü tamamen başka bir coğrafyada pazarlayabilmek bugünün dünyasında mümkün, daha önemlisi yapılabilir hale gelmiştir. Ürünleri parçalayıp dolaştırma imkânı, bir malın parçalarının ucuz maliyetle üretilebileceği farklı yerlerde ve vergi ve benzeri

avantajları da değerlendirerek imal edilmesi olanağını getirmiştir. Bu tür küresel operasyonun ticarete katılma, uluslararası uzmanlaşma, ulusal ve uluslararası gelir dağılımı açısından da önemli etkileri olmaktadır.

Olaya bir bütün halinde bakıldığında, konteynır ve hava taşımacılığı sayesinde ulaşım maliyetinin düşüklüğü, haberleşme ağı sayesinde de bütün kürenin görülebilmesi bugünkü küreselleşmeyi öncekinden ayıran en önemli hususlar olarak öne çıkmaktadır. Bu anlamda değerlendirilecek olursa, Birinci Dalga Küreselleşme aslında dünyayı tam da küreselleştirmiş değildir.

Her iki dönemde de bu tür bir uluslararası faaliyet için dolaştırılan şey mallardır. Bunun yoğunlaşabilmesi için sermayenin de mallarla birlikte hareket etmesi gerekir. Her iki dönemde de sermaye akışı hızlanır, hacim büyür. Hatta, bazı istatistiklere göre, birinci dalgada görece olarak uluslararası sermaye hareketleri çok daha yoğundur. Burada da bir nitelik farkı söz konusu olabilir. Paranın uluslararası hareketi iki şekilde olabilir. Birincisi, paranın kendi başına ve doğrudan para olarak hareket etmesidir. Paranın gittiği yerde fiziki kapasite yaratmak amacıyla hareket etmesi de ikinci hareket türünü oluşturur. Yüzeysel olarak bakarsanız yine iki dönem arasında benzerlikler vardır. Her iki dönemde de ülkeler arasında sermayenin akışı hızlanmış, hacim olarak artmıştır. Ancak bugünkü küreselleşme ile birinci dalganın sermaye akışı arasında bugün itibarıyla çok önemli sonuçları olan farklar vardır. Birinci dalgada sermaye hareket eder, yer değiştirir, ama kısa vadeli sermaye hareketi en alt düzeydedir. Bugün ise sadece döviz piyasalarında günlük işlem bir trilyon dolar hacmini aşmış, para ve sermaye piyasalarında sadece para vasfıyla dolaşan para yoğunlaşmıştır. İki dönemin sermaye hareketleri arasında hacim olarak fark yok gibi görünse de, karakter olarak çok ciddi bir kayma vardır. Birinci dalga küreselleşmede sermaye uzun dönemli amaçlarla hareket ederken ikinci dönemde kısa dönemli amaçlar söz konusudur.

İkinci dalganın en önemli karakteristiklerinden biri, sıcak para hareketinin ortaya çıkmasıdır. Sıcak para daha çok spekülative amaçlı hareket eder. Birinci dönemde sermaye hareketleri uzun dönemlidir, çünkü çıktığı yerle gittiği yer arasındaki kazanç farkına göre hareket eder. Bugün mantık değişmemiş olmakla birlikte, kazanç farkı neredeyse tamamen spekülative alana kaymış vaziyettedir. Bir diğer özellik, birinci dalgada hareketlerin daha çok dış yatırım, yabancı sermaye yatırımı dediğimiz, kapasite yaratan nitelikte olmasıdır. Birinci dönemde sermaye hareketlerinde önemli olan doğrudan yabancı sermaye yatırımı, ikinci dönemde geri plana düşmüştür. Birinci dönemde uluslararası planda hareket eden para daha çok doğrudan yatırıma yöneliktir ve ülkelerin altyapılarını, kamu hizmetlerini finanse edecek niteliktedir. Bugün ise bu tür artık uluslararası sermaye hareketlerinin görece küçük bir parçasıdır.

Ele alacağımız üçüncü kriter olan işgücü dolaşımı, yani göç, çok kritik bir değişkendir. Birinci dönem küreselleşmenin en önemli göstergelerinden birisi, çok yoğun göç olmasıdır. İki küreselleşme dönemi arasında bu açıdan önemli farklar vardır. Birinci küreselleşme döneminde göç görece daha zengin ülkeler olan Kuzey ülkelerinin kendi arasındadır. Bugünkü göç ise Kuzey ülkelerinin kendi arasında değil, Güney'den Kuzey'edir. O tarihte göç alan ülkelerin hemen hepsi yeni zengin ülkeler, göç verenler ise Kıta Avrupa'sı ülkeleridir. 1800'lerde Britanya nüfusunun % 3'ü, İtalya'nın % 1,6'sı, İspanya'nın % 1,5'i, İsviçre'nin % 3'ü, Portekiz'in % 3,5'i göç etmiş; ABD kendi nüfusunun % 5,7'si, Kanada % 2'si, Avustralya % 11'i, Arjantin %4,5'i, Brezilya % 2'si, Yeni Zelanda % 53'ü kadar göç almıştır. Birinci küreselleşme dalgasında göç veren ülkeler bölgesel farklılıkların getirdiği ücret farklılıklarından hareketle göç vermekte, göç alanlar da yatırım imkânları olduğundan insan gücü ihtiyacını karşılamaktadır.

Bu derecede yoğunlaşan göç, sonuçta birinci dönem küreselleşmeyi sona erdiren unsurların başında gelir. Bugünün küreselleşen dünyasında ise göç hemen hemen durmuş gibidir. Göç bugünün küreselleşmesinde önemli bir etkiye sahip değildir. Bugünün küreselleşmesi işgücü dolaşımı boyutu olmaksızın gerçekleşmektedir. Bütün gelişmiş ülkeler kendi işgücü piyasalarını kapatmış, göçü fevkalade sert kurallarla denetim altına almış durumdadır. Örneğin, bizim AB ile en önemli sıkıntılarımızdan birisi bu konudur. İş gücünün uluslararası planda dolaşımı açısından değerlendirildiğinde birinci dönemin sağladığı küreselleşme ivmesinin daha güçlü olduğu söylenebilir. Bu da önemli bir farktır.

Bugünkü tartışmaların en önemli boyutlarından birisi, şu anda iktisatçılar arasında bir fikir birliği sağlanamamış olsa da, küreselleşmenin uluslararası ve ulusal düzeydeki gelir dağılımını bozup bozmadığı konusudur. Birinci dönemde küreselleşme gelişmiş ülkelerin sanayileşmesine katkı yapmış, sanayileşmeleri nedeniyle de yaklaşımlarını sağlamış, bu anlamda sanayileşmiş ülkeler arasındaki gelir dağılımının düzeltilmişti. Buna karşılık, 1700'ler başında görece iyi durumda olan Hindistan ve Çin, 100 yıl sonra, birinci küreselleşmenin ardından kendi bezlerini dahi İngiltere'den den ithal edecek hale gelmişlerdir. Bu da zengin ülkeler kendi aralarında sanayileşirken, kişi başına gelir anlamında yakın hale gelirken, Güney'le aralarının açılmasını beraberinde getirmiştir. Bu anlamda birinci dalga'nın Kuzey-Güney bağlamında uluslararası gelir dağılımını bozucu etki yaptığı söylenebilir.

Bugün ise bu konuda bir belirsizlik söz konusudur. Kuzey ülkeleri gittikçe sanayilerinden vazgeçerken, gelişmekte olan ülkelerin bir kısmında ciddi sanayileşme girişimleri söz konusudur. İkinci dalgada sanayileşme gelişmekte olan ülkelerin bir bölümünün işine yararken, bir kısmının dünyadan adeta silinmesine yol açmıştır. Bu gün dünya ekonomisi konuşulurken Afrika kıtası adeta yokmuş gibi davranılmaktadır. İkinci küreselleşmede ülkeler arasında gelir dağılımının bozulup bozulmadığının net bir cevabı olmamasının nedeni budur.

İki dönemin zihin dünyası da birbirinden farklıdır. Birinci dalgada uluslararası para sisteminde dikte eden, sahip çıkan bir hegemon ülke (Britanya) vardır. Zaten birinci dalga'nın çözülmesi de I. Dünya Savaşı sonrası bu ülkenin gücünün zayıflamasıyla beraber gerçekleşir. O tarihte bugünkü gibi demokrasi, demokratik siyaset, sosyal haklar söz konusu olmadığından, içeride ve dışarıda hegemon olmak kolaydır. İkinci dalgada ise bütün bu koşullar çok farklıdır. İstisnalar dışında, demokratik siyaset, sosyal talepler ve sivil toplum örgütleri siyasetçi üzerinde yoğun baskı yaratmaktadır. Birinci dönemde hegemonu karşı olanların talepleri serbest ticareti engelleyip kendi sanayilerini kurmak, ekonomisine istikrarsızlık getiren sermaye hareketlerini kontrol etmek olarak biçimlenirken, bugün bu tür talepler bir miktar aşılmıştır. Dolayısıyla bugünkü zihinsel iklim ve bundan üreyen talepler küreselleşmeye daha yatkın, daha elverişli gibi görünmektedir.

Birinci dalga yüzeysel olarak I. Dünya Savaşı tarafından bitirilmiş gibi görünse de ayrıntıda ulus-devletlerin ulusal zenginliklerini artırmak, ulusal rekabete katılmak ama bu arada toprak kazanmak, pazara tek yanlı hâkim olmak isteği hep mevcuttur. Bu eğilimler küreselleşme dinamiği ile uyumsuzdur ve süreci tersine çevirebilecek karşıtlıklar üretmektedir. Birinci dalga'nın sonunu getiren de zaman içinde bu tür eğilimlerin güçlenerek etkili bir boyut kazanmış olmasıdır. Örneğin, gidilen ülkede insan gücü ihtiyacı yaşanırken

ayrılan ülkede insan gücü fazlalığı söz konusu olduğundan, göç, başta iki tarafın da işine gelir. Ama bir süre sonra gidilen ülkede iş gücü açısından sıkıntılar yaşanmaya başlayınca göç dalgasının durdurulması isteği gündeme taşınır ve anti- küreselleşme niyetinde önemli bir baskı oluşturur. Benzer süreçler ulusal üretim ve pazarların korunması amacıyla serbest ticarete dönük olarak da yaşanmış ve korumacı, içe kapanmacı politikaların önünü açmıştır. Bu tür küreselleşme karşıtı yaklaşımlar iki savaş sonrasında bütünüyle egemen olup, ulusal politikaların ana eksenini oluşturmuştur. Birinci küreselleşme dalgasının sonunu getiren de bu tür tepkilerin sürüklediği iç dinamiklerin anti-küresel bir yöne devinmiş olmasıdır.

İkinci küreselleşme dalgası hem boyut hem nitelik olarak birincisinden önemli farklılıklar göstermektedir. Bugünün dünyasında küreselleşmenin hem daha derin, hem daha yaygın hem de daha yerleşik olduğunu söylemek mümkündür. Ancak, son 10-15 seneye bakıldığında küreselleşen dünyada ortaya çıkan eşitsizlikler bir kıtayı dünya ölçeğinde tamamen düşürecek kadar artmış, ulusal planda da refah devletinin sunduğu sosyal güvenlik zırhı önemli ölçüde aşınırken, birey yalnızlaşmış, sosyal dayanışma alanları daraltılmıştır. Tüm bunların küreselleşme karşıtı bir tepki birikimini yoğunlaştırması kaçınılmazdır. Dolayısıyla, birinci dönemden gerekli dersleri üretip, bugünkü küreselleşmenin ne tür iç dinamikler yarattığı düşünülmelidir.